द्रव्याणि VaiśeSū. i.1.5; PadārthaSaṁ. 8.9; SarvaSiSaṁ. 5.20; TarkBhā. (Mo.) 35.12; TārkiRa. 132.7; SaptaPa. 4(4); NyāySu. (Ja.) 337B.10 (*on* ii.2.6); TarkKau. 1.8; TantrRaha. 17.7; BhāṣāPa. 3; Tarkāmṛ. 2.3; TarkSaṁ. (A.) 3.16; रूपरसस्पर्शवत्य आपो द्रवाः स्निग्धाः VaiśeSū. ii.1.2; NyāyPari. 366.13; सर्पिर्जतुमधूच्छिष्टानामग्निसंयोगाद्द्रवत्वमद्भिः सामान्यम् VaiśeSū. ii.1.6; ii.1.7; PadārthaSaṁ. 27.13; KāśyaS. 67B.4; NyāyKa. 29.16; अप्सु शीतता VaiśeSū. ii.2.5; NyāySiA. 251.2; अपां संयोगाभावे गुरुत्वात् पतनम् VaiśeSū. v.2.3; v.2.8; अप्सु तेजसि वायौ च नित्या द्रव्यनित्यत्वात् VaiśeSū. vii.1.4; viii. 2.6; औष्ण्यमग्नेरपां शैत्यं कारकं (खरत्वं), पार्थिवो गुणः BhelaS. 15.19 (1.9); अप्त्वाभिसंबन्धादापः PadārthaSaṁ. 35.22; 264.24; स्रोतोभूतानामपां स्थलान्निम्नाभिसर्पणं यत्तद्रवत्वात् स्यन्दनम् PadārthaSaṁ. 305.20; स्नेहद्रवत्वकारितमपां संयोगादामे कुम्भे NyāyBh. 101.2 (*on* ii.1.36); यदेकत्र विधीयते तदन्यत्र प्रतिषिध्यते तद्यथा गन्धवती पृथिवी अगन्धा आपः NyāyVār. 10.9 (*on* i.1.1); तदधिकरणानि पृथिव्यप्तेजांसि द्रव्याणि NyāyMañ. i.68.22; इत्यापः प्रकरणम् Lakṣaṇā. 4.16; आपः सांसिद्धिकद्रवाः TārkiRa. 134.7; आपो नित्या अनित्याश्च SaptaPa. 12 (6); अप्त्वजातिमत्यः शीतस्पर्शवत्य आपः SaptaPa. 75 (25); TarkSaṁ. (A.) 7.25; अप्त्वसामान्ययुक्ता आपः TarkBhā. (Ke.) 61.3; TarkKau. 2.5; गुणाश्रयो द्रव्यं पृथिव्यप्तेजः ... भेदेन नवविधम् TattvPrakā. 97B.1 (*on* ii.2.11); तत्र पृथिव्यप्तेजसां लक्षणप्रकरणम् Upask. 65.3 (*on* ii.1.1); 84.10 (*on* ii.1.10); 104.4 (*on* ii.1.31); तच्च द्रव्यं नवधा भिद्यते "पृथिव्यापस्तेजः ... मनांसि नवैव द्रव्याणि" SarvaDaKau. 7.11; आपो द्रव्याणि ... इत्यादि वाक्यानाम् अप्रमाणतापत्तिः VyutpaVā. 109.26; **1Sii** water as one of the five substances, i.e. the source of five sense organs रसनार्थो रसस्तस्य द्रव्यमापः क्षितिस्तथा CaraS. i.1.64 (1941 Ed.); पञ्चेन्द्रियद्रव्याणि खं वायुर्ज्योतिरापो भूरिति CaraS. i.8.9 (1941 Ed.); पञ्चमहाभूतविकारसमुदायात्मकानामपि सतामिन्द्रियाणाम् ... आपो रसने ... विशेषेणोपपद्यते CaraS. i.8.14 (1941 Ed.); **1Siii** (Sāṁkhya.) water as one of the twentyfive (cosmic) principles आपो रसतन्मात्रेण हेतुमत्यः SāṁkhyaKāBh. 7.10 (*on* 10); पञ्चविंशतितत्त्वानि ...। पृथिव्यापस्तथा तेजो वायुराकाशमित्यपि SarvaSiSaṁ. 9.14; (आपोऽथ अद्भ्यः सलिलस्य मध्ये ... शिश्रियाते) अद्भ्यो रसतन्मात्राभ्यः MahāBhāraDī. *on* v.45.3; **1Siv** water as one of the thirty-six (cosmic) principles मूलादियोगपीठाय नमः - इत्यन्तानि तानि च पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाश° ... °सदाशिवशक्तिशिवाः ParaśuKS. 8.18 (242.26) (comm. षट्त्रिंशत्तत्त्वान्याह पृथिवीति शिवाः इत्यन्तेन); **1Ti** water as a means of understanding the level of the ground अद्भिः समत्वमवगम्य धरातलस्य वृत्तं लिखेत् MaBhāsk. 3.1; अद्भिः कृत्वा समां भूमिं [शंकुं] शं कुर्यात् ParaS. 29.48; **1Tii** name of a period of 48 minutes (*muhūrta*) राक्षसापः ... इनादिषु। वारेषु वर्जनीयास्ते मुहूर्ताः शुभकर्मसु NāraS. 9.5; **1Tiii** water as speed आपो वेगवत्त्वात् रयिः। रयो हि वेगः। इकारान्तत्वं छान्दसम् ŚrutaPra. iB.342.19 (*on* i.2.26); **1Tiv** water as wealth or treasure आपः ... रयिः। ... रैरूपधनप्राप्तिहेतुत्वाद्वा रयिः ŚrutaPra. iB. 342.19 (*on* i.2.26); **1Tv** (Tantra) water as one of the nine Powers (Kulas) जीवः प्रकृतितत्त्वं च दिक्कालाकाशमेव च। क्षित्यप्तेजोवायवश्च कुलमित्यभिधीयते MahNirvāT. 7.97; **1Tvi** (Tantra) water as the mystic seed नीरबीजानि - उक्तं चोड्डामरे - आपो वनं तथा नीरं ठ-द्वयम् ...। जलं बीजानि प्रोक्तानि UddhāK. 1.37; **2A** air, atmosphere or intermediate region (*antarikṣa*) रोदसी अप उरु क्षयाय चक्रिरे ṚV. i.36.8 (Sāy. देवाः ... अन्तरिक्षम् ... चक्रिरे); अपः स्वः परिभूरेष्या दिवम् ṚV. i.52.12; येना वृत्रं निरद्भ्यो जघन्थ ṚV. i.80.2; त्रीणि जाना परि भूषन्त्यस्य समुद्र एकं दिव्येकमप्सु ṚV. i.95.3 (Sāy. आपः इति अन्तरिक्षनाम); i.96.2; चन्द्रमा अप्स्वन्तरा सुपर्णो धावते दिवि ṚV. i.105.1 (Sāy. अप्सु आन्तरिक्षासु उदकमये मण्डले); AV. xviii.4.89; इमं विधन्तो अपां सधस्थे द्वितादधुर्भृगवो विक्ष्वायोः ṚV. ii.4.2; ii.38.7; यतो नः पृष्णवद्वसु दिवि क्षितिभ्यो अप्स्वा ṚV. iii.13.4; iii.39.6; रश्मयः सूर्यस्य चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वन्तः ṚV. iv.13.4; याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः ṚV. v.46.7; v.76.4; अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत विशो राजानमुप तस्थुर्ऋग्मियम् ṚV. vi.8.4; vi.28.7; vi.30.3; तपा वृषन्विश्वतः शोचिषा तान्ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपश्च ṚV. vi.22.8; vi.52.15; KāṭhS. 13.15 (i. 197.15); अवाते अपस्तरसि स्वभानो (उषः) ṚV. vi.64.4; यो अप्सु चन्द्रमाइव सोमश्चमूषु ददृशे ṚV. viii.82.8 (Sāy. अन्तरिक्षे); स वह्निरप्सु दुष्टरो मृज्यमानो गभस्त्योः। सोमश्चमूषु सीदति ṚV. ix.20.6; SV. (Kau.) II.iii (3).4.6; SV. (Jai.) iii.26.9; जनयन्नप्सु सूर्यम्। ... हरिः (पवते) ṚV. ix.42.1; (सोम) परि कोशमर्षस्यपामुपस्थे ṚV. ix.76.5; ix.86.25; अपः ... नः ... सोम ... रिरीहि ṚV. ix.91.6; ix.109.13; अपामुपस्थे महिषो ववर्ध ṚV. x.8.1; SV. (Kau.) I. i (2).2.9; SV. (Jai.) i.7.9; नृषद्मा सीददपामुपस्थे ṚV. x.46.1; SV. (Kau.) I. i (2).3.5; SV. (Jai.) i.8.5; अपश्च विप्रस्तरति स्वसेतुः ṚV. x.61.16; ये स्थ जाता अदितेरद्भ्यः ṚV. x.63.2 (Sāy. अन्तरिक्षनामैतत्); चक्रं यदस्याप्स्वा निषत्तमुतो तदस्मै मध्विच्चच्छद्यात् ṚV. x.73.9; SV. (Kau). I. iv(1). 4.9; SV. (Jai.) i.34.9; येन राजा मनुष्येष्वप्स्वन्तः ... तेन मामद्य वर्चसाग्ने वर्चस्विनं कृणु AV. iii.22.3; यं देवाः स्मरमसिञ्चन्नप्स्वन्तः शोशुचानं सहाध्या AV. vi.132.1; एषा वै विराडष्टापदीर्यद् द्यौश्च पृथिवी चापश्चौषधयश्च AV. (P.) ix. 21.8; उक्थो वै रन्ध्रः काव्योऽकामयताद्भिः प्रतीपं स्वर्गं लोकमारोहेयम् अप्सु मे वर्त्मानि पश्येयं नियानमिति JaimiBr. 3.150; आपः ... इत्यन्तरिक्षस्य [नामानि] Nigh. 1.3; आपोऽच्छिद्रं तथा शून्यम् ... नामान्येतानि ते व्योम्नः कीर्तितानि BhaviP. 188A.6 (i.126.2); **2B** nether land अस्ति वै चतुर्थो देवलोक आपः KauṣīBr. 18.2 (79.12); चत्वारो वा इमे लोकाः पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौराप इति GopBr. i.2.16 (49.9); स इमाँल्लोकानसृजत ... पृथिवी मरो या अधस्तात्ता आपः AitĀ. II. iv.1.4; पाञ्चजन्यस्य निर्घोषो ... द्यामपश्चाप्यपूरयत् MahāBhā. viii.68.57; याः अधस्तात् पृथिव्याः ताः आपः उच्यन्ते AitUBh. 252.9 (*on* 1.2); सर्वासामाधिपत्यं मे देह्यपाम् SkandP. iv (1). 12.92; आप इत्यब्बहुलः पाताललोकः PrakaVi. 350.16; अपां पातालस्य VedāntKa. 176.22 (*on* i.3.8); याः पृथिव्याः अधस्तात्ता आपः पातालानि तेषामब्बाहुल्यात् VedāntKa. 411.11 (*on* iii. 3.8); [पातालम् ... अप्स्वपि Vaija. 274.18; आपः ... भूमेरधस्ताल्लोकेषु NānārthāSaṁ. i.5.46]; **3** earth बन्धनानि त्रीण्यप्सु ṚV. i.163.4 (Sāy. अबुपजीवितत्वात् भूलोकोऽपि अप्शब्देनाभिधीयते। पृथिव्यां त्रीणि बन्धनान्याहुः। अन्नं स्थानं बीजमिति त्रीणि); **4A** praise सं छायया दधिरे सिध्रयाप्स्वा ṚV. v.44.6 (Sāy. अप्सु व्यापिकासु स्तुतिषु); तमापो अभ्यनूषत ṚV. viii.69.11 (Sāy. उदकानि आपनशीला स्तुतयः); **4Bi** water as Revatī (a verse from ṚV. i.30.13 which begins with the word *revatīḥ*) आपो वै रेवतीः MaiS. iv.1.9 (iv.11.4); KāṭhS. 12.15 (i.178.21); आपो वै रेवत्यः PañcBr. vii.9.20; अग्निर्वा एष वैश्वानरो यद्वारवन्तीयम्। आप उ रेवतयः। तद् यद् रेवतीषु वारवन्तीयं भवति तस्मादापोऽग्नियोनयः JaimiBr. 3.155; **4Bii** the Sūdadohā formula (name of the Ṛk-verse viii.69.3) अथो आपो वै सूददोहा अद्भिर्वा इमानि पर्वाणि संहितानि भवन्ति ŚāṅkhāĀ. 2.1 (6.5); **4Biii** hymn (ṚV. 1.97) beginning with the word '*ap*' कौत्सं जप्त्वाप इत्येतत् ... सुरापोऽपि विशुध्यति ManuSm. 11.249; **4C** the *Parimādas* chants (name of sixteen Sāmans used in the Mahāvrata ceremony of Gavāmayana sacrifice) अथैतान् परिमादान् जपान् जपति ... आपो वै परिमादः ŚāṅkhāĀ. 1.4 (3.1); **4D** standing for the name of a Vedic sacrifice, i.e. *apāmayana* अयनविचाराः ... अपां शर्क(?क)रीपृष्ठः LāṭyāŚS. x.13.11 (comm. शर्करीपृष्ठो ज्योतिष्टोमः संवत्सरं स्यात्तदपामयनम्); **4Ei** attribute of the metre Abhikṛti (of 98 syllables) ता राड् ... आपः ... उदकम् ṚPrāti. 17.5; [आपः ... छन्दसोरपि। ... अष्टनवतिस्वरे NānārthāSaṁ. i.5.45]; **4Eii** attribute of the metre of 100 syllables आपः ... छन्दसोरपि। शताक्षरे NānārthāSaṁ. i.5.45; **5** the star Virginis (Citrā) अपांवत्सस्तु चित्राया उत्तरेंऽशैस्तु पञ्चभिः। बृहत् किञ्चिदतो भागैरापः षड्भिस्तथोत्तरे SūrySi. 8.21 (*but* comm. आपः आपसंज्ञकस्ताराविशेषो विद्यते); **6** the word or expression '*ap*' पयः क्षीरं, प्रसिद्धतरत्वात् प्रयोगस्य, नापः ManuBh. ii.410.28 (*on* 11.131); जलनामानि सर्वाणि विनापो यदुसत्तम ViṣṇuDhaP. iii.13.2; iii.8.15; (दद्यातां यमद्भिः पुत्रमापदि) अद्भिरिति सकलदानधर्मोपलक्षणार्थम् Aparā. 736.27 (*on* 2.128); अद्भिरिति पुत्रदानविधानस्योपलक्षणार्थम् SmṛtiCan. iv.669.1; आप्नुवन्ति इति आपःशब्देन ब्रह्मणोऽवतारः सोमो गृह्यते BālamBha. i.144.10 (*on* 1.25)

अप् (áp) *n.* [derived from the root *āp-*, P. vi.3.109; Uṇā. 2.58] sacrificial activity, action इमे वां सोमा अप्स्वा सुताः ṚV. i.135.6 (Sāy. अप्सु अस्मदीयेषु कर्मसु); युवं दिवो बृहतो दक्षमाभुवं गां न धुर्युप युञ्जाथे अपः ṚV. i.151.4 (Sāy. अपः कर्म सोमयागरूपम्); अपामर्थं यतीनां ब्रह्मा भवति सारथिः ṚV. i.158.6 (Sāy. अपाम् अपसां कर्मणाम्); वच्यन्ते वां ककुहा अप्सु जाताः ṚV. i.184.3 (Sāy. अप्सु जाताः कर्मसु संपादिताः); सः ... ओजसाधराचीनम-कृणोदपामपः ṚV. ii.17.5; (Sāy. स्यन्दनलक्षणं कर्म) अपश्चाच्छा सुमखाय वोचम् ṚV. v.41.14; मा चिरं तनुथा अपः ṚV. v.79.9 (Sāy. अस्मदीयं कर्म); वसिष्ठं ह वरुणो नाव्याधादृषिं चकार स्वपाः ṚV. vii.88.4 (Sāy. अपः कर्म प्रजननलक्षणम्); MantrBr. i.5.3; इन्द्रं श्रियै जनयन्नप्सु राजा VājaS. 19.94; VājaS. (K.) 21.94; तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति VājaS. 40.4; VājaS. (K.) 40.1; ĪśāU. 4; (वायुः) अयम् ... अद्भ्यः पवते TaiBr. II.iii.9.1 (BhaṭṭaBhā. अपः कर्माणि। अप्कारणः पवते); अद्भ्यस्तिरोधाजायत। तवं वैश्रवणः सदा TaiĀ. i.31.1 (181.1) (Sāy. अनुपलक्षितानां त्वदीयकर्मणाम्); अपः कर्माणि प्राणिनां चेष्टालक्षणानि अग्न्यादित्यपर्जन्यादीनां ज्वलनदहनप्रकाशाभिवर्षणादिलक्षणानि दधाति ĪśopBh. 10.19 (*on* 4)